

MATÚŠ PORUBJAK

UMIERNENÁ ZÚRIVOSŤ (NOVÁ ROLA *THÚRIDOS ALKÉ* U TYRTAIA)

Archaický lyrik a politik Tyrtaios, známy ako autor *enoplii* (bojových výchovných básní), je jedným z prvých nám známych elegických básnikov.¹ Vrchol jeho pôsobenia spadá do prvej polovice 7. st. p. n. l. a počas druhej vojny medzi Spartou a Messénčanmi pravdepodobne plnil úlohu sprostredkovateľa a radcu pri riešení vnútorných konfliktov. Niektorí antickí autori uvádzajú, že bol pôvodne aténskym občanom. Ďaleko pravdepodobnejšie však pochádzal priamo zo Sparty a tvrdenie o aténskom pôvode je dôsledkom neskoršej aténskej politickej propagandy súvisiacej s Peloponézskou vojnou (Pausanias, 4,15,6; Aristotelés, *Pol.* 5,6, 1306b36).² Tyrtaios tak zostáva najslávnejším, a podľa toho, čo sa zachovalo, aj prvým a posledným spartským elegickým básnikom.³

Antická tradícia považovala Tyrtaia za veľmi vplyvného básnika. Platón vo svojich *Zákonoch* uvádza jeho verše ako typicky spartské (*Nom.* 629a-b; por. *Nom.* 660e-661a). Lykúrgos, aténsky politik a rétor prelomu 5. a 4. st.

¹ Starších elegikov než trojicu Archilochos z Paru, Kallinos z Efezu a Tyrtaios zo Sparty nepozná ani antická ani súčasná historiografia. Zvyknú byť preto považovaní za „vynálezcov“ elégií. Prinajmenšom sa dá konštatovať, že sú to najstarší elegickí básnici, ktorých verše boli písomne zaznamenané. Pozri P. E. Easterling – B. M. W. Knox (eds.), *The Cambridge History of Classical Literature*, Vol. 1, Part 1. – Early Greek Poetry, Cambridge: University Press 1989, s. 88.

² Komentáre in Luciano Canfora, *Dějiny řecké literatury*, přel. D. Bartoňková et al., Praha: KLP 2001, s. 80–83; Douglas E. Gerber (ed. and tr.), *Greek Elegiac Poetry: From the Seventh to the Fifth Centuries B.C.*, Cambridge, Massachusetts – London: The Loeb Classical Library (LCL 258) 1999, s. 25–37; Konrad Ziegler – Walther Sontheimer, *Der Kleine Pauly Lexikon der Antike*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag 1979, s. 825.

³ Felix Budelmann (ed.), *The Cambridge Companion to Greek Lyric*, Cambridge University Press 2009, s. 173.

p. n. l., o jeho básniach napísal, že hoci Spart'ania nevenovali iným básnikom pozornosť, Tyrtaia oceňovali natoľko, že vydali zákon, podľa ktorého vždy, keď sa vojsko chystalo do boja, mali byť všetci prizvaní do stanu kráľa, aby si vypočuli Tyrtaiove básne (Lycurg. in *Leocr.* 107). Rímsky rečník a gramatik Athénaios (2.–3. st. n. l.) referuje, že Spart'ania počas vojny pochodovali na Tyrtaiove básne (Ath. 14,630f).

Dnes máme od Tyrtaia zachovaných necelých 200 veršov, pričom mnohé z nich majú len fragmentárnu podobu. Medzi veršami však máme našťastie aj tri rozsiahlejšie zlomky (10, 11, 12 – spolu 114 veršov), ktoré sú pravdepodobne kompletne zachovanými elégiami,⁴ vďaka čomu sme schopní vidieť aj ich stavbu. Práve na ne sústredíme svoju pozornosť.

Definícia zdatnosti

Kľúčovou bude pre nás elégia označená ako zlomok 12, ktorá má veľmi premyslenú štruktúru a Tyrtaios v nej fakticky vytvára prvú definíciu v dejinách antického myslenia.⁵ Práve táto premyslenosť viedla niektorých interpretov k spochybňovaniu pravosti zlomku. Ako však presvedčivo ukázal D. Luginbill,⁶ tieto pochybnosti nestoja na pevných základoch a Tyrtaiovo autorstvo ostáva zachované.⁷ Uvedme tu teraz prvých 14 zo 44 veršov 12. zlomku.⁸

Nikoho za hodna cti ni zmínky (μνησαίμην ... λόγῳ) bych neuznal nikdy
 pro zdatný nohou běh (ποδῶν ἀρετῆς), pro skvělý zápas a boj,
 nikoho, byť se on síle a velikosti Kyklópů těšil,
 thrácký byť severák zlý překonat v běhu byl s to,
 nikoho, byť byl sličnější ještě než Tithónos krásný,
 nad Mida, Kinyra též větší byť bohatství měl,
 větším být králem byl než Tantalův zrozenec Pelops,

⁴ P. E. Easterling – B. M. W. Knox, *The Cambridge History...*, s. 90.

⁵ Porovnaj *tamtiež*. K samotnému pojmu „definície“ pozri Lukáš Bielík – František Gahér – Marián Zouhar, O definíciách a definovaní, *Filozofia* 65, 2010, č. 8, s. 719–737. Do istej miery polemicky k ich interpretácii tému rozpracúva Tomáš Čana, *Logomachia*, Pusté Úľany: Schola philosophica 2008, s. 17–24.

⁶ Robert D. Luginbill, Tyrtaeus 12 West: Come Join the Spartan Army, *The Classical Quarterly*, New Series 52, 2002, no. 2, s. 405–414: 405.

⁷ K diskusií o autorstve v archaickej lyrike pozri Matúš Porubjak, *Vôľa (k) celku: Človek a spoločenstvo rečou Homéra a Theognida*, Pusté Úľany: Schola philosophica 2010, s. 102, 108–110.

⁸ Tyrtaiove verše uvádzam v českom preklade F. Novotného a R. Mertlíka, in Radislav Hošek (ed.), *Nejstarší řecká lyrika*, Praha: Svoboda 1981, s. 31–37, grécky text podľa Gerbera (D. E. Gerber, *Greek Elegiac Poetry...*, s. 24–71).

sladké mluvy měl dar, jaký měl Adrástos kdys,
 ne, byť veškeru slávu si měl (πᾶσαν ἔχοι δόξαν) – krom mužnosti chrabré (θούριδος ἄλκις)!
 Neboť zdatným se stát (ἀνὴρ ἀγαθὸς γίνεταί) nemůže ve válce muž,
 jestliže odvahy nemá se na krev a vraždění dívat,
 poblíže nepřátel stát se zbrani vztazenou vpřed.
 Toť jest nejvyšší zdatnost (ἀρετή), toť nejlepší pro lidi cena (ἄεθλον ... ἄριστον):
 toho-li dosáhne hoch, nejvyšší ozdoba (κάλλιστόν) má.

Verše sú vystavané spôsobom, aby vyvolali tak „emocionálnu“ ako aj „racionálnu“ odozvu. Na city poslucháča pôsobí básnik tým, že po úvodnej vete, v ktorej konštatuje nehodnosť spomienky a zmienky, postupne vymenúva rôzne typy zdatností, ktoré poslucháč vychovaný Homérom považuje za samozrejmé. Najprv sú to atletické zdatnosti kľúčové pre každého bojovníka – veľkosť, sila a rýchlosť. Aby zvýšil napätie, pridá k nim ďalšie: krásu, bohatstvo, moc, obratnosť v reči, ba dokonca aj celú slávu (δόξα – česť, reputácia), ktorá je dôsledkom sumy všetkých zdatností. Deviaty verš prináša rozuzlenie a s ním aj úľavu pre poslucháča. Predsa je niečo, čo je hodné zmienky, spomienky i slávy, je to *thúridos alké* – ultimátna zdatnosť, najkrajšia a najlepšia ozdoba muža.

Verše majú aj svoj „racionálny“ rozmer. Tyrtaios najprv vymedzí *areté* negatívne. Využije na to štandardné homérovské zdatnosti. Mať zdatnosť, alebo byť dobrým mužom sa u Homéra (tiež u Hésioda) takmer vždy spája s nejakou konkrétnou kvalitou reprezentovanou činom – tak ako v prípade „zdatných nôh“ („ποδῶν ἀρετῆς“) v druhom verši nášho zlomku.⁹ Tyrtaios tieto rôzne podoby zdatnosti odmieta ako nedostačujúce. Kládie nad ne ako exkluzívnu zdatnosť *thúridos alké*, v prospech ktorej uvádza hlavný argument – ona je *conditio sine qua non* dobrého (ἀγαθός) bojovníka, je akousi „matkou“ všetkých zdatností.

Rovnakú „emočno-racionálnu“ štruktúru nájdeme neskôr u Xenofana v jeho známom zlomku DK 21 B 2, kde najskôr podrobí kritike popularitu víťazov v panhellénskych hrách s ich atletickými zdatnosťami, aby nad ne postavil múdrosť (σοφίη), v prospech ktorej potom uvedie pozitívne argumenty. Istú štruktúrnú argumentačnú podobnosť môžeme nájsť aj

⁹ Kryštof Boháček charakterizuje homérovskú *areté* ako výchovu zošľachtenú prirodzenosť (K. Boháček, Vnější a vnitřní hrdina u Homéra, *Kuděj* 14, 2013, č. 2, s. 5–24: 18). Je reprezentovaná rôznymi kvalitami, ktoré sa prejavujú predovšetkým „při díle, tj. v akci. [...] Při výkonu jsou kvality každému pozorovateli jasně dány jako na dlani, v onom dobře známém živlu hellénské *alétheiá*. Héroové zmiňované kvality obvykle každý svým specifickým způsobem kombinují všechny, ovšem v rozdílné, individualizované míře“ (*tamtiež*, s. 10). Suma týchto kvalít homérovskému hrdinovi prináša česť a slávu medzi smrteľníkmi (Sebastian Špiewak, Homérsky kontext problému pravdy, in U. Wollner – J. Cepko (eds.), *Reflexia Homéra v antickej filozofii*, Banská Bystrica: Belianum 2014, s. 17–35: 21).

v Solónových zlomkoch 32–33, kde tento politik a básnik najprv predostrie kritiku anonymného odporcu svojho politického konania, voči ktorej sa nasledovne argumentačne ubráni – čím pozitívne vymedzí svoj postoj k moci a zadefinuje jej ciele.¹⁰

Prejdime k nasledujúcim veršom Tyrtaiovho 12. zlomku (15–21), ktoré prinesú prvé momenty rozvinutia argumentov v prospech *thúridos alké*.

Vzejdeť vespolek sláva jak obci (πόληϊ), tak národu (δήμωι) všemu,
jestli si do prvých řad stoupne a vytrvá muž
pevně a nepomyslí ni na chvíli na mrzký útěk,
v oběť jsa ochoten dát duši svou smělou i krev (ψυχὴν καὶ θυμὸν),
plní-li odvahou druhá, jenž stojí po jeho boku:
věru je takový muž pro válku zdatný (ἀγαθός) i boj.

Zaujímavý je hneď prvý verš citovanej pasáže, v ktorom sa objavia *polis* a *démos*. Tento motív sa v 12. zlomku zopakuje ešte niekoľkokrát. V 24. verši Tyrtaios povie, že ten, kto umrie v prvých radách, preslávi „mesto, ľud a otca“ (ἄστν, λαός, πατήρ), a v 28. dodá, že žiaľ z jeho smrti dolieha na celú *polis*. Výzvu k obrane vlasti, obce a zeme (πατρίς, πόλις, γῆ) nájdeme aj v 10. zlomku (v. 2, 3, 13), ktorý sa tiež vyznačuje premyslenou stavbou. Uvedme jeho prvé štvorveršie:

Zemřítí v prvních řadách je krásné (καλόν), padne-li v boji
chrabřý, statečný muž, bojuje za svoji vlast (πατρίς).
Rodnou však opustit obec (πόλις) a žírné domovské lány,
žebrotou hledat si chléb nejhorší (ἀνηρότατον) je ze všech běd...

Prvé dve dvojveršia elégie sú postavené do ostrého protikladu: boj za vlasť je predstavený ako krásny; odchod, či skôr útek z vlasti, je označený za najhoršiu alternatívu. Ďalších 8 veršov (5–12) prináša rozvinutie motívu odchodu z vlasti: Utečenec sa plahočí svetom, budí u ľudí nenávisť, sprevádzajú ho bieda a nešťastie a spolu s jeho rodinou stráca úctu aj celý jeho budúci rod. Jedinou možnosťou dobrého života je podstúpiť neľahký, no vysoko cenený boj za vlasť, ktorý Tyrtaios farbisto opisuje v druhej časti 10. zlomku (v. 13–32).¹¹

Vysoké vyzdvihnutie boja za vlasť/obec je nóvum, ktoré prinášajú Tyrtaiove verše. Homérovskí hrdinovia bojujú primárne pre vlastnú slávu/česť,

¹⁰ Porovnaj Eva Stehle, Solon's self-reflexive political persona and its audience, in Josine H. Blok – André P. M. H. Lardinois (eds.), *Solon of Athens (New Historical and Philological Approaches)*. Leiden, Boston: Brill 2006, s. 79–113: 100; Matúš Porubjak, Athény a Solón: duch zákonov, *Ostium* 8, 2012, no. 1. Dostupné na www.ostium.sk, s. 1.

¹¹ Podrobnejšiu interpretáciu tohto zlomku prinášame in Matúš Porubjak, Tyrtaios a sociálno-politická funkcia reciprocity, *Filozofia* 67, 2012, č. 1, s. 35–46: 37–39, 44.

ktorá im prináša vďaka a lojalitu ich kmeňa.¹² Samozrejme, aj v *Íliade* nájdeme obranu vlasti, predovšetkým na strane Trójanov. Priority sú tu však nastavené naopak než u Tyrtaiia. Hektór napríklad povzbudzuje Trójanov slovami, aby pri lodiach bojovali zo všetkých síl. Ak niekto v boji zahynie, nech tak dôjde svojmu osudu, „veď nie je čin mrzký sťa ochranca vlasti zomrieť (οὐ οἱ ἀεικὲς ἀμυνομένῳ περὶ πάτρης τεθνάμεν). No manželka jeho a deti mu bezpečné budú, ako aj dom a majetok celý, ak achájske vojská odídu na svojich lodiach do miliey otcovskej zeme“ (*Il.* 15, 494–499).

Kým Homérov Hektór hovorí, že umrieť za vlasť nie je ničím nepekným/nevhodným (ἀεικής), Tyrtaiiov dobový kolega efezský Kallinos skonštatuje, že „je slávou a čťou (τιμῆν τε [...] καὶ ἀγλαὸν) bojovať za svoju vlasť“ (zl. 1, 6), a samotný Tyrtaios označí boj za vlasť za niečo krásne (καλόν). Pokiaľ primárnym cieľom homérovského aristokrata je ochrana vlastnej rodiny a majetku a až sekundárne ochrana ostatných členov širšieho spoločenstva, primárnym cieľom bojovníka archaickej lyriky je ochrana vlasti/obce/mesta/ludu, ktorá zaistí bezpečnosť aj pre jeho rodinu.

Prioritu obce nájdeme rozvinutú aj v ďalších veršoch skúmaného Tyrtaiiovho 12. zlomku. Ten, kto zomrie v boji za vlasť, preslávi nielen svojho otca, ale aj celé mesto a ľud. Preto ho budú oplakávať všetci občania – tak mladí ako aj starí. Jeho hrob bude vo veľkej úcte nielen u jeho detí, ale aj v celej *polis*, a táto úcta bude prináležať aj deťom jeho detí a celému jeho rodu (v. 23–31). V 10. zlomku sme videli, ako hanba za útek z vlasti padá na celé pokolenie utečenca; tu vidíme, že podobne „dedičná“ je aj česť, ktorú bojovník za vlasť získa. Tyrtaios padlému dokonca pririekne hérojský status. Pokiaľ Kallinos označí padlého za poloboha (zl. 1, 19 – ἡμίθεος), Tyrtaios povie, že jeho meno a sláva (ὄνομα, κλέος) nikdy nezapadne, a hoci je pod zemou, je nesmrteľný (ἀθάνατος) (12, 31–32). U Tyrtaiia je to obec, ktorá zabezpečí smrteľníkovi jedinú možnú nesmrteľnosť – to, že sa na jeho činy nikdy nezabudne. Obec si ho bude pripomínať, a obec bude garantom toho, že jeho potomkovia budú chránení aj po jeho smrti.¹³

Tyrtaios však neopomína ani bojovníka, ktorý prežije všetky strety. Pokiaľ je mladý, hľadia naň „s túžbou ženy a s podivom muži“ (10, 29), pokiaľ sa dožije kmeťovského veku, nikto mu neuprie ani úctu ani právo

¹² Porovnaj Homér, *Il.* 12, 310–321; komentár in Matúš Porubjak, *Najstaršie podoby európskej etiky v antickom období* (Kapitoly z aplikovanej etiky II), Trnava: FF UCM v Trnave 2012. Dostupné aj na www.ucm.sk/sk/ucebne-texty-k-stiahnutiu, s. 25.

¹³ Každoročné slávnostné pripomínanie občanov, ktorí padli v boji za obec, bolo štandardným sviatkom vo všetkých obciach klasickeho obdobia. Walter Garrison Runciman označuje tento zvyk za jeden zo štyroch kľúčových témov sociálneho života *polis* (zvyšnými troma mými sú podľa Runcimana „pripravenosť vyraziť do boja“, „darovanie koristi bohom“ a „vysťahovanie sa hanbe a vine“). W. G. Runciman, Greek Hoplites, Warrior Culture, and Indirect Bias, *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, vol. 4, 1998, no. 4, s. 731–751: 738–739.

(αἰδώς, δίκη), naopak, vážia si ho tak mladí ako aj vrstovníci a starší; všetci „povstanou ze svých miest, kreslo mu postoupí hneď“ (12, 39–42). Toto je posledný argument 12. zlomku v prospech *thúridos alké*. Tak živý, ako aj mŕtvy bojovník dosahuje najväčšiu slávu a uznanie, pokiaľ koná v prospech celku – v prospech obce. Tá má všetky prostriedky, ktorými ho za jeho vernosť odmení – aj počas života, aj po smrti. Dvanásť zlomok Tyrtaios zakončí slovami:

Kdokoli tedy jsi muž, slyš! Nesmíš ochabnúť v boji,
vrcholu zdatností té (ἀρετῆς εἰς ἄκρον ἰκέσθαι) chrabře se dojíti snaž!

Posledné dvojveršie uzatvára celú báseň. Jednak je (psychologickou) výzvou do boja, jednak dokončením „definície“ zdatnosti – *thúridos alké* je vrcholnou zdatnosťou, ktorá ako jediná je hodná najvyššieho úsilia.

Boj vo falange

V 12. zlomku nachádzame ešte jeden kľúčový moment. Tyrtaios tu hovorí o prvých radách, v ktorých má vytrvať muž nepomysliac na mrzký (αἰσχρός) útek, o jeho ochote obetovať svoj život a schopnosti plniť odvahou druhu po svojom boku, zápalom zastaviť bojovú vlnu a obrátiť zúrивú falangu nepriateľov na rýchly útek (v. 16–23). Tyrtaios má na mysli hoplitský spôsob boja. Jeho počiatky môžeme datovať zhruba medzi roky 725–650, pričom v Sparte sa pravdepodobne objavil práve tesne po druhej messénskej vojne – teda v dobe, kedy Tyrtaios písal svoje elégie.¹⁴ Najstarším dokladom hoplitského boja vo vizuálnom umení je maľba falangy idúcej do boja na neskoršej protokorintskej Chigi váze, datovanej okolo roku 650.¹⁵ Prvým písomným dokladom sú básne Archilocha a Tyrtaiia, pričom Tyrtaios 11. zlomok so svojimi 38. veršami je prakticky celý venovaný detailnému popisu boja vo falange, vrátane výzbroje hoplitov, ich techniky boja a morálky.

Po typicky homérovskom boji muža proti mužovi, ktorý neraz pripomína krémovú bitku, nenájde u Tyrtaiia ani stopy. Rovnako u neho nenájde ani len náznak oslavy aristokratického hrdinu. Svoju pozornosť sústreďuje na boj „obyčajných“ mužov vo falange, na ich spoločnú koordináciu a zod-

¹⁴ Paul Cartledge, *Hoplites and Heroes: Sparta's Contribution to the Technique of Ancient Warfare*, *The Journal of Hellenic Studies* 97, 1977, s. 11–27: 27.

¹⁵ *Tamtiež*, s. 19. Porovnaj Hilda Lockhart Lorimer, *The Hoplite Phalanx with Special Reference to the Poems of Archilochus and Tyrtaeus*, *The Annual of the British School at Athens* 42, 1947, s. 76–138: 81–83.

povednosť za jednotný postup tak pri útoku, ako aj obrane. Nasledujúce štvorveršie je akousi esenciou týchto princípov (zl. 11, v. 31–34).

At' k noze pričrání nohu a štít zase ke štítu srazí,
 chochol s chocholem také, s prilbou prilbici zas,
 pevně na hrudi hrud' at' s nepřitelem se utká,
 dlouhé uchopiv kopí anebo za jílec meč.

Nebudeme sa tu detailne venovať výzbroji a taktike boja,¹⁶ všimneme si len dva kľúčové momenty. Prvým je postoj hoplita a jeho koordinácia s ostatnými bojovníkmi v rade. Hoplit držal štít v ľavej ruke a meč či kopiju v pravej. Ľavá noha a rameno boli natočené k nepriateľovi, pravá noha a rameno smerovali dozadu vpravo, štít v ľavej ruke bol natočený mierne vľavo. Takéto postavenie jednak umožňovalo držať nepriateľa na maximálnu možnú vzdialenosť, jednak zlepšovalo stabilitu bojovníka. Pri výpade si bojovník odkrýval pravú stranu, ktorú mu musel „postrážiť“ svojím štítom bojovník po jeho pravej strane. Ochranu spolubojovníka z pravej strany bojovník nesplácal priamo jemu, ale – logicky – bojovníkovi po ľavej strane. Bojovníci sa teda nespoliehali na seba navzájom v rámci dvojíc, ale záviseli od perfektnej koordinácie celej falangy.

Druhým kľúčovým momentom, ktorý uvedieme, je tzv. *óthismos* – spoločný tlak. Bojová falanga bola zväčša zostavená zo siedmych až ôsmych radov. Na prvý pohľad by nám mohol unikáť význam „hlbky“ striktno zovretej falangy, keďže reálne zasiahnuť nepriateľa kopijou alebo mečom mohli iba bojovníci v prvom, maximálne v druhom rade. Samozrejme, ak bojovník v prvom rade padol, bol nahradený za ním stojacim mužom. Straty však neboli tak náhle a veľké, aby týchto „náhradníkov“ muselo byť sedem za každým mužom prvej rady.

Dôležitou súčasťou boja však bol zmieneny *óthismos* – tlak vyvolaný na falangu nepriateľa za účelom narušenia stability a rozrazenia jeho šíkov.¹⁷ To je spomenuté v posledne citovanom Tyrtaiovom štvorverší, keď je reč o stretnutí sa s nepriateľom „hrud' proti hrudi“ (στέρνον στέρνωνι πεπλημένως ἀνδρὶ μαχέσθω). Sú to zadné rady, ktoré pri správnej koordinácii a načasovaní svojim zapretím sa do radov pred nimi zabezpečia dostatočne dôrazný tlak celej falangy na falangu nepriateľa. V tomto kontexte môžeme čítať aj Tyrtaiov dôraz na pevnosť postoja všetkých bojovníkov: „Každý

¹⁶ Podrobne vid' R. D. Luginbill, *Tyrtaeus 12 West...*

¹⁷ Rozbitím nepriateľskej falangy boj aj často končil. K agonálnemu duchu a takmer športovému a náboženskému rozmeru hoplitského boja pozri P. Cartledge, *Hoplites and Heroes...*, s. 23, pozn. 92.

oběma nohama dobre se na místě rozkroč, o zemi opřený stůj, zuby se zakousni v ret“ (11, 21–22; por. 10, 31–32).

Podmienkou správneho fungovania oboch uvedených momentov je skvelá fyzická kondícia a veľmi dobrý zmysel pre koordináciu a rytmus. Aj preto Aristotelés v *Politike* zdôrazní, že hopliti bez dobrého usporiadania (ἄνευ ... συντάξεως) sú nepoužiteľní (4,10,10, 1297b19–20). Hoci otázka, či hoplitská reforma bola priamou príčinou vzniku *poleis*, je stále diskutovaná, vyzerá byť neodškriepiteľné, že medzi týmito dvomi fenoménmi je priama korelácia.¹⁸ Boj v zovretej falange však určite vyžaduje účasť väčšieho počtu bojovníkov, než je tomu u homérskeho aristokratov, a ich odlišnú výzbroj a výcvik. Tým vytvára úplne nové sociálne väzby, generujúce novú morálku, ktorej ideovým propagátorom bol práve Tyrtaios.

Thúridos alké

Záverom sa zamerajme na *thúridos alké*, ktorá reprezentuje nový morálny vrchol. Samotné slovné spojenie nie je Tyrtaiovým „vynálezom“; preberá ho od Homéra. Na homérovskom slovníku je Tyrtaios závislý, žiaden iný ani nemá k dispozícii a na vytvorenie vlastného je dobová archaická lyrika primadá. Výstižne to sformuloval P. Cartledge keď napísal, že Tyrtaios „nalial nové spirituálne víno do starej lingvistickej fľaše“.¹⁹ Pozrime sa, aké víno v homérovej fľaši Tyrtaios ponúka v prípade *thúridos alké*.²⁰

U Homéra nájdeme *thúridos alké* 22 krát, z toho 21 výskytov je v *Íliade* a len jeden v *Odyseji*. Už to naznačuje, že pôjde o slovné spojenie typické pre opis boja (u Hésioda ho nenájdeme ani raz). Všetky výskyt v *Íliade* sú spojené buď s obranou (15) alebo s útokom (6). Väčšina výziev k obrane/útoku zaznie z úst smrteľníkov (18). Bohov pri nej nájdeme len trikrát, pričom raz nepriamo, kedy Apollón mávaním egidou a strašným krikom omámi srdce Achájcov, ktorí zabudnú na rázny odpor (*Il.* 15, 322), raz v prípade, kedy boh vystupuje v podobe človeka – Poseidón berúc na seba podobu

¹⁸ Porovnaj John Salmon, *Political Hoplités? The Journal of Hellenic Studies*, vol. 97, 1977, s. 84–101.

¹⁹ P. Cartledge, *Hoplites and Heroes...*, s. 26. K používaniu homérovských výrazových prostriedkov a myšlienok u predsokratikov pozri najnovšie Andrej Kalaš – František Škvrnda, *Homér a predsokratovské myslenie, Filozofia* 69, 2014, č. 10, s. 813–823.

²⁰ *Thúridos alké* sa zvykne prekladať kontextovo. Český preklad Tyrtaiových zlomkov (in R. Hošek, *Nejstarší řecká lyrika...*) ho uvádza ako „mužná chrabrosť“, anglický (D. E. Gerber, *Greek Elegiac Poetry...*) ako „furious valour“ (čo by sme do slovenčiny mohli preložiť ako „zúrivá chrabrosť“). M. Okál ho v *Íliade* prekladá ako „rázny odpor“ (Homéros, *Ílias*, Bratislava: Slovenský spisovateľ 1962), O. Vaňorný ako „obrana rázná“ (Homéros, *Ílias*, Praha: Rezek 2007).

Kalchása povzbudzuje Achájcov, aby neochabli v ráznom odpore (*Il.* 13, 116), a iba raz čisto medzi bohmi, kedy Héré vyzýva Athénu, aby si aj ony „spomenuli na rázny odpor (vôň μεδώμεθα θούριδος ἀλκῆς)“ a vydali sa pomôcť ustupujúcim Achájcom (*Il.* 5, 718).

Ďalším prvkom, ktorý stojí za povšimnutie, je počet bojovníkov prítomných pri výzve k *thúridos alké*. Najviac výskytov – dvanásť je v prípade, kedy jednotlivec povzbudzuje celé bojujúce vojsko. Výborným príkladom je verš „priatelia, zmužili bud’te a myslite na rázny odpor“, ktorý sa ako refrén zopakuje sedemkrát.²¹ Nasledujú štyri výskyty, v ktorých sa o *thúridos alké* hovorí vo dvojici, pričom jeden bojovník vyzýva/povzbudzuje k obrane/útoku bojovníka druhého (vrátane už spomenutej výzvy Héré k Athéne). Ďalej dva výskyty, kedy zranenie alebo smrť oberú hrdinu o silu klásť odpor (*Il.* 15, 250; 17, 81). Jeden výskyt, v ktorom jednotlivec (Aiás) svojím individuálnym odporom umožní spolubojovníkom lepší ústup (*Il.* 11, 566). A konečne dva výskyty, kedy sa *thúridos alké* objaví ako istý typ zručnosti – v *Il.* 11, 710 Nestór rozpráva o dvoch Molionovcoch, ktorí boli „ešte len chlapani, čo neboli skúsení (μᾶλα εἰδότε) v obrane ráznej“; a v *Il.* 15, 527, kde sa pri obrane mŕtveho spolubojovníka na Megésa vrhne Dopolos, „čo vyznal sa v obrane ráznej“ (εὖ εἰδότα θούριδος ἀλκῆς).

Z uvedených kontextov plynie, že Homérova *thúridos alké* je istým typom zručnosti, je primárne ľudskou záležitosťou, a – čo je pre nás najdôležitejšie – prakticky vždy sa vyskytuje vo vzťahu jednotlivca k druhý ľudom – či už ako povzbudenie spolubojovníka, alebo celého vojska. Myslíme si, že Tyrtaios si pre svoj účel nemohol vybrať lepšiu homérovskú zdatnosť a že si ju vybral premyslene. *Thúridos alké* je šialenosťou, ale šialenosťou na hony vzdialenou od bojovej šialenosti hrdinu typu Achillea, ktorý v 21. speve v bojachtivej extáze, odtrhnutý od zvyšku Achájcov, zabíja desiatky Trójanov – jedného po druhom – až ich mŕtvolami zahatá riekou Xanthos, alebo ktorý v 22. speve v šialenstve smútku nad zabitým Patroklom vláči Hektórovu mŕtvolu okolo hradieb. Tyrtaiova *thúridos alké* je šialenosťou umiernenou záujmom o druhých, záujmom o bojujúci celok a dobový poslucháč to musel cítiť. Jej vyzdvihnutím nad ostatné homérovské *aretai* básnik zadefinoval nový smer, ktorým sa bude odteraz bojovnícka cnosť uberať.

Som presvedčený, že Tyrtaiove elégie sú nielen svedectvom o novom sociálno-politickom zmýšľaní jeho doby, ale že Tyrtaios svojím uchopením *thúridos alké* stojí na počiatku dvoch výrazných prvkov klasického antiického myslenia. Prvým je reinterpretácia Homéra a etiky homérovských

²¹ „ἀνέρες ἔστε φίλοι, μνήσασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς“ *Il.* 6,112; 8,174; 11,287; 15,487; 15,734; 16,270; 17,185.

hrdinov,²² druhým je počiatok toho spôsobu myslenia, ktorý sa u jeho mladších kolegov lyrikov objaví v podobe dôrazu na umiernenosť a vo filozofii rozvinie do klasických konceptov *sófrōsyné* a *frōnēsis*.²³

ABSTRAKT

UMIERNENÁ ZÚRIVOSŤ (NOVÁ ROLA *THŪRIDOS ALKÉ* U TYRTAIA)

Prvými svedkami a neraz aj intelektuálnymi generátormi procesov, ktoré viedli k ustanoveniu sociálno-politických štruktúr klasických gréckych *poies*, sú archaickí lyrici. Medzi najstarších patrí spartský Tyrtaios (1. pol. 7. st. p. n. l.), ktorý vo svojej elégii (zl. 12) ustanovuje za vrcholnú zdatnosť *thūridos alké* (zúrivú chrabrosť, rázny odpor). Toto slovné spojenie nachádzame už u Homéra, ktorý ním pomenúva jednu z bojovníckych *aretai*. Naším cieľom bude komplexne analyzovať 12. zlomok, preskúmať použitie tohto slovného spojenia u oboch básnikov a odhaliť nový kontext, do ktorého ho zasadzuje Tyrtaios. Pokúsime sa tak postihnúť jeden z počiatkov „nového racionálno-politického poriadku“ a ukázať spôsob, akým lyrika transformuje staré epické hodnoty na nové politické.

Kľúčové slová: archaická lyrika, Tyrtaios, Sparta, zdatnosť, definícia, falanga, hopliti, polis, frōnēsis

-
- ²² Okrem kritiky Homéra, ktorú nachádzame u predsokratikov ako sú Xenofánés a Hérakleitos (pozri napr. A. Kalaš – F. Škvrnda, Homér a predsokratovské myslenie..., s. 814–817), sú to hlavne Platónove dialógy ako *Ústava, Zákony* a tie, ktoré Kryštof Boháček nazýva „homérovské“ (K. Boháček, Platónovy homérovské dialógy, in U. Wollner – J. Cepko (eds.), *Reflexia Homéra v antickej filozofii*, Banská Bystrica: Belianum 2014, s. 36–67). Menej známe, hoci kľúčové interpretácie homérovských hrdinov nájdeme v Antisthenových zlomkoch V A 53–54 (Giannantoni). Ich preklad a obšírny výklad pozri in Andrej Kalaš – Vladislav Suvák, *Antis-thenove zlomky*, Bratislava: Univerzita Komenského 2013, s. 141–174.
- ²³ Príspevok vznikol na Katedre filozofie FF UCM ako súčasť grantového projektu VEGA č. 1/0416/15: *Vznik, formovanie a premeny významu pojmu frōnēsis v antickej filozofii*.

SUMMARY

**MODERATE FURY
(NEW ROLE OF *THOURIDOS ALKE* IN TYRTAEUS)**

The archaic poets were the first witnesses and also intellectual generators of processes led to the constitution of social-political structures of classical Greek poleis. Tyrtaios (1st half of 7th century BC) is one of the oldest. In his elegy (fr. 12) he set *thouridos alkē* (furious valour) as an ultimate virtue. This phrase can be already found in Homer who uses it as a name for one of the many warriors' *aretai*. The aim of the paper is to give a complex analysis of fr. 12, explore the meaning of the phrase used by both poets, and show a new context in which it was set by Tyrtaios. Consequently, we try to grasp one of the origins of the "new rational-political order" and show the way, how the lyric transformed the old epic values into the new political ones.

Key words: Archaic lyric, Tyrtaeus, Sparta, virtue, definition, phalanx, hoplites, polis, phronesis

doc. Matúš Porubjak, PhD.
Katedra filozofie FF
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Nám. J. Herdu 2, 917 01 Trnava
Slovenská republika
matus.porubjak@ucm.sk

